

Synalagmatické záväzky

Reciprocal obligations

Marian Ďurana

Kľúčové slová:

synalagma, asnalagmatické, odplata, genetická synalagma, funkcionálna synalagma, vzájomná podmienenosť plnení.

Key words:

synallagma, synalagmatic contracts, asynallagmatic contracts, functional ordinary reciprocal obligations, mutual fulfillment of conditionality.

Záväzky (obligácie) možno deliť podľa rôznych kritérií. Na účely tohto príspevku je dôležité delenie záväzkov v závislosti od či záväzku jednej zo strán kontraktu zodpovedá povinnosť druhej strany. Podľa tohto kritéria sa rozlišuje medzi záväzkami jednostrannými a dvojstrannými, pri ktorých môže byť následne vzájomné plnenie podmienené súčasným protiplnením (synalagmatické) alebo nepodmienené asynalagmatické¹.

Účelom tohto príspevku je načrtnúť základných problémov synalagmatických záväzkov. Synalagma nie len právna technika a je dlhodobo vnímaná ako výraz princípov práva a morálky, či dokonca princíp sám². V tomto zmysle synalagmu možno posudzovať v konkrétnom kontexte ako výraz hodnôt či ako právnu techniku pomocou ktorej sa realizujú hodnoty práva, teda ako metódu právnej regulácie. Synalagma je teda ukotvená hlboko v podstate modelu spoločenského usporiadania ako súčasť hodnotového i metodologického systému s ktorým sa vyvíja a nadobúda konkrétnych podôb. Synalagma ako právne technická konštrukcia úzko súvisí so základnými hodnotami a cieľmi súkromného práva v rámci idey spravodlivosti založenej na rovnováhe záujmov ako i výmennej spravodlivosti a v tomto zmysle je nepochybne základným inštitútom a súčasne cestou k dosiahnutiu tohto cieľa synalagma³. Historicky vzato však synalagma ako priama a bezprostredná odplatanosť nie je vnímaná ako základ hodnotových vzťahov v spoločnosti a mechanizmus výmeny vzájomne vyvážených hodnôt, zakotvených do jednej zmluvy, nebol pôvodným základom zmlúv vytvárajúcich spoločenské väzby primitívnych spoločností. Týmto arcetypom bol dar ako bezprostredný reálny prevod hodnôt. Sumárne podčiarknuté synalagma a asynalagma sú historicky a koncepcne spojené princípy a inštitúty, ktorých vzájomná pozícia má dialektickú pozíciu a za určitých podmienok predstavujú protipóly druhov zmlúv, založených na vzájomnosti či jednostrannosti obsahu a predmetu konkrétnej posudzovanej zmluvy. V širšom kontexte je však vzájomnosť hodnôt a očakávania určitého správania prítomná v oboch typoch právnych konceptov (i za dar sa očakáva prejavovanie vďaky).

S konceptom synalagmatických záväzkov sa môžeme v právnych normách slovenského súkromného práva stretnúť spravidla v dvoch základných pojmových a funkčných polohách a to:

- 1) synalagma, ktorej podstata tkvie vo vzájomnej hodnotovej vyváženosti plnení, ktorá sa poníma tak, že jej obsahom sú dve alebo viac vzájomne prepojených plnení zúčastnených strán s tým, či tieto vzájomné plnenia predstavujú určitú mieru vyváženosti majetkových pozícií zúčastnených strán;
- 2) synalagmu nie ako vyjadrenie hodnotovej vyváženosti protiplnení, ale ako vyjadrenie vzájomnej ich previazanosti v rámci zmluvnej techniky, tak ako to je vyjadrené v ustanovení § 560 Občianskeho zákonníka resp. 326 Obchodného zákonníka.

Synalagma ako určitá miera vyvažovania majetkových pozícií zúčastnených strán má mnoho dielčích podôb. Tieto podoby začínajú od vyjadrenia synalagmy ako odplaty právneho úkonu a začína od typicky odplatných

¹ KNAPP, V. a kol.: Učebnica občianskeho a rodinného práva, 2. vyd., 2. zv., Bratislava, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry 1956, s. 29. Rovnako Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol.: Občiansky zákonník II, § 460-880, Komentár, 1. vydání, Praha, C.H.Beck, 2008, s. 1488.

² Srov. Carbonnier, J., Flexible droit. 8e édition. LGDJ: Paris, 1995, s. 87, kde Carbonnier s odvolaním na Aristotelovu Etiku Nikomachovu priradzuje princíp reciprocity medzi princípy ekvity popri princípu proporcionality, resp. medzi základní variety spravodlivosti.

³ Hurdík J.: <http://casopis.vsehrd.cz/2014/03/asynallagma-a-novy-obcansky-zakonik/>

zmlúv, ktorých podstatnou zložkou je vyjadrenie povinnosti vzájomného protiplnenia prechádzajúc po záväzky, kde je odplatnosť „alternatívnou“ možnosťou, kedy synalagma (odplatnosť) sa pojmovo nepredpokladá ale ani nevylučuje (napr. postúpenie pohľadávky) a môžu teda mať povahu asynalagmatických i synalagmatických záväzkov až v konečnom vyjadrení po záväzky zo zmlúv výslovne a pojmovo bezodplatných (asynalagmatických). To znamená, že v prípade ak odplatnosť je pojmovým znakom daného právneho úkonu (napr. nájom, kúpna zmluva) musí tento znak vyplývať zo zmluvy a naopak ak pojmovým znakom zmluvy je bezodplatnosť (asynalagma) tak zo zmluvy poskytnutie žiadnej protihodnoty vyplývať nemôže.

Avšak pokiaľ určitý druh záväzku nie je výslovne legislatívne výslovne koncipovaný ako odplatný, resp. priamo zameraný na dosiahnutie zisku (najmä v prípade osobitného postavenia podnikateľov napr. zmluva o úvere § 499 Obchodného zákonníka, zmluva o skladovaní § 527 obchodného zákonníka, mandátna zmluva § 566 ods. 2 Obchodného zákonníka), prípadne ako bezodplatný alebo zákonnými medzami bezodplatnosti a odplatnosti, t.j. záväzok synalagmaticky resp. asynalagmaticky indiferentný, je na stranách záväzkového vzťahu, aby si relatívne voľne dojednali jeho odplatnosť alebo bezodplatnosť. U legislatívne indiferentných (a)synalagmatických zmluvných druhov je teda nevyhnutné synalagmu výslovne dojednať a ak z obsahu zmluvy nevyplýva jej odplatná povaha bude sa zmluva považovať za bezodplatnú. V prípade uvedených indiferentných zmlúv teda strana, ktorá bude tvrdiť, že záväzok bol uzatvorený ako synalagmatický, bude niesť ohľadne tohto tvrdenia dôkazné bremeno. V švajčiarskom práve musí byť odplatnosť alebo bezodplatnosť záväzku v zmluve výslovne vyjadrená a požaduje sa výslovne uvedenie údajov v obsahu zmluvy o jej odplatnosti, či bezodplatnosti a chýbajúci údaj robí zmluvu neúplnú a ak nie je údaj doplnený, vychádza sa z jej bezodplatnosti⁴.

Samotné vyjadrenie synalagmy zákon spravidla ponecháva na vôľu účastníkov a dojednanie odplaty môže byť v zmluve dojednané od určenia určitého konkrétneho údaju (napr. stanovením konkrétnej ceny v peňažných prostriedkoch ako všeobecného ekvivalentu) resp. stanovenia spôsobu určenia odplaty, ktoré však nemôže byť závislé len od vôle jeden zo strán záväzkového vzťahu⁵ až po relatívne neurčité určenie v tom, že zo zmluvy bude vyplývať len povinnosť uhradiť odplatu avšak bez určenia jej výšky s tým, že v danom prípade v súlade so zákonom sa poskytovať obvyklá resp. primeraná odplata (napr. § 634 ods. 1 Občianskeho zákonníka, § 671 Občianskeho zákonníka). To však neplatí ak dojednanie výšky odplaty alebo spôsobu jej určenia predstavuje obligatórnu náležitosť právneho úkonu.

Osobitnou problematikou pri skúmaní synalagmy je skúmanie rovnosti vzájomne poskytnutých plnení. Súmanie uvedenej otázky ekvivalencie vzájomných plnení t.j. či vzájomné plnenia predstavujú primeranú resp. rovnocennú náhradu. Rímske právo v predjustiniánskom období v oblasti obligačných vzťahov upravovalo u trhovej zmluvy, že cena zásadne nemusí zodpovedať hodnote predávanej veci, i keď podľa práva mala byť cena spravodlivá – „pretium debet esse iustum“. Až v justiniánskom práve začalo platiť, že predávajúci môže žiadať súdom zrušenie trhovej zmluvy, ak nedosahuje trhovú cenu ani polovicu hodnoty. Ak uplatnil predávajúci toto právo (t.j. napadnúť zmluvu pre „laesio enormis“ – nadmerné poškodenie), mohol kupujúci udržať platnosť zmluvy tým, že ponúkol doplatiť cenu na plnú hodnotu predávanej veci.⁶ Bol tak položený základ právneho inštitútu neúmerneho skrátenia – „laesio enormis“. Tento inštitút bol zakotvený i v ABGB z roku 1811 v ustanoveniach §§ 934 a 935. V súčasnosti inštitút neúmerneho skrátenia („laesio enormis“) platný Občiansky v Slovenskej republike neupravuje. Po rekodifikácii súkromného práva v Českej republike bol uvedený inštitút zavedený v ustanovení § 1793 nového Občianskeho zákonníka⁷. Mierne náznaky tejto zásady, ale prakticky vždy s rôznymi dodatočnými obmedzeniami možno nájsť v

⁴ Stöckli H. Das Synallagma im Vertragsrecht. Schulthess Juristische Medien AG: Zürich-Basel-Genf, 2008, s. 316.

⁵ Uvedená podmienka vyplýva z výslovnej úpravy v ust. §269 ods. 3 Obchodného zákonníka a vo vzťahu k Občianskemu zákonníku takáto úprava absentuje, avšak uvedený princíp vychádza zo zásad na ktorých spočíva súkromné právo v rámci prejavu autonómie vôle. Zmluvný záväzok nie je možné meniť jednostranným prejavom vôle jednej zmluvnej strany, bez súhlasu druhej zmluvnej strany (§ 493 Občianskeho zákonníka). Súhlas so zmenou obsahu zmluvy je v zásade možné dať vopred, je však vylúčené, aby zmluvná strana dala platný súhlas k tomu, aby druhá zmluvná strana, nezávisle na iných okolnostiach, zmenila obsah podstatnej náležitosti zmluvy. Je napríklad vylúčené dať platný súhlas k tomu, aby druhá zmluvná strana, iba na základe vlastného prejavu vôle (bez súčasnej existencie iných právnych skutočností).

⁶ Kincl J., Urfus V., Rímske právo, nakladateľství Panorama Praha, 1990, str. 313-314

⁷ § 1793 zakotvuje, že Zaväzli-li se strany k vzájemnému plnění a je-li plnění jedné ze stran v hrubém nepoměru k tomu, co poskytla druhá strana, může zkrácená strana požadovat zrušení smlouvy a navrácení všeho do původního stavu, ledaže jí druhá strana doplní, oč byla zkrácena, se zřetelem k ceně obvyklé v době a místě uzavření smlouvy. To neplatí, pokud se nepoměr vzájemných plnění zakládá na skutečnosti, o které druhá strana nevěděla ani vědět nemusela. Odstavec 1 se nepoužije pro případ nabytí na komoditní burze, při obchodu s investičním nástrojem podle jiného zákona, v dražbě či způsobem postaveným veřejné dražbě naroveň, ani pro případ sázky nebo hry, anebo při narovnání nebo novaci, pokud byly poctivě učiněny.

ustanovení § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka v rámci zákazu rozporu s dobrými mravmi v spojitosti s § 39 Občianskeho zákonníka, ktorý zakladá neplatnosť právneho úkonu, ktorý svojím obsahom alebo účelom odporuje zákonu alebo ho obchádza alebo sa prieči dobrým mravom, ďalej v ustanovení § 39a Občianskeho zákonníka zakladajúceho neplatnosť právneho úkonu urobeného fyzickou osobou nepodnikateľom, pri ktorom niekto zneužije tieseň, neskúsenosť, rozumovú vyspelosť, rozrušenie, dôverčivosť, ľahkomyselnosť, finančnú závislosť alebo neschopnosť plniť záväzky druhej strany a dá sebe alebo inému sľúbiť alebo poskytnúť plnenie, ktorého majetková hodnota je vzhľadom na vzájomné plnenie v hrubom nepomere, ďalej v § 49 Občianskeho zákonníka v možnosti odstúpenia od zmluvy uzavretej v tiesni a za nápadne nevýhodných podmienok, v ustanovení § 42a Občianskeho zákonníka zakotvujúceho možnosť odporovať ukracujúcemu právnomu úkonu, resp. v ustanovení § 58 zákona č. 7/2005 Z.z. o konkurze a reštrukturalizácii zakotvujúceho právo odporovať právnomu úkonu bez primeraného protiplnenia ako aj v ustanovení § 265 Obchodného zákonníka umožňujúceho neposkytnúť ochranu právnomu úkonu, ktorý je v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku.

Z hľadiska uvedených inštitútov vyjadrujúcich náznaky zásady *laesio enormis* je najviac diskutovaná kontrola ekvivalencie plnení cez ustanovenie § 3 v spojitosti s § 39 Občianskeho zákonníka. V tomto smere je možné poukázať na rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR sp. zn. 30 Cdo 1776/2007 ktorý skonštatoval, že všeobecne platí a je samozrejmé, že účastníci kúpnej zmluvy nie sú v zásade viazaní a obmedzení v dojednaníach o výške kúpnej ceny, ktorá nie je upravená cenovým predpisom. Môžu tak dojednať i cenu, ktorá sa líši od ceny obvyklej (trhovej), najmä ak ide o cenu podstatne nižšiu. Platné právo nemá žiadne ustanovenie (s výnimkou § 39a Občianskeho zákonníka) o dojednaní príliš nízkej ceny (*laesio enormis*). Nie je možné však vylúčiť, že okolnosť hrubého nepomeru plnenia jednej zo strán k tomu, čo poskytla druhá strana, môže v spojitosti s ďalšími okolnosťami konkrétneho prípadu naplňovať znaky konania, ktoré už je v rozpore s dobrými mravmi. Avšak okolnosť dojenania nízkej ceny sama o sebe neplatnosť právneho úkonu založiť nemôže. Rovnaký záver prijal Najvyšší súd ČR v rozhodnutí sp. zn. 30 Cdo 21/2012 v zmysle ktorého zdôraznil právnú vetu svojho predchádzajúceho rozhodnutia sp. zn. 32 Odo 807/2002 v zmysle ktorého neplatnosťou právneho úkonu pre rozpor s dobrými mravmi dal zákonodarca najavo, že môže nastať situácia, kedy konanie podľa práva sleduje amorálne ciele alebo má amorálne dôsledky. Avšak samotná nízka kúpna cena, pokiaľ nie je v rozpore s cenovými predpismi, a bola výsledkom zmluvného ujednania účastníkov, bez toho aby na výsledok konsenzu mala vplyv i iná okolnosť (okolnosti), ktorého dôsledkom by sa toto konanie priečilo dobrým mravom, nesleduje nemravný cieľ ani nemá nemravný dôsledok. Uzatvorenie i viacero kúpnych zmlúv medzi rovnakými účastníkmi, ale s výrazne odlišnými kúpnyimi cenami za predaj obdobných pozemkov v tej istej lokalite, nepredstavuje okolnosť, ktorá by mohla zakladať úvahy o neplatnosti právneho úkonu. V konečnom dôsledku Najvyšší súd stanovil kritéria pre posúdenie, ktoré okolnosti majú vplyv že nedodržanie ekvivalencie zakladá rozpor s dobrými mravmi. Vo všeobecnosti povedené sú nimi okolnosti, ktoré majú vplyv na kontrakčný mechanizmus, tým spôsobom, že ovplyvňujú slobodu jednotlivca v rámci kontrakčného mechanizmu tak, že ho nútia podriaďiť sa druhej strane tak, že nepožaduje dodržanie ekvivalentnosti vzájomného plnenia. Týmto okolnosťami sú najmä tieseň, finančná závislosť a iné skutočnosti. Najvyšší súd ČR to v rozhodnutí sp. zn.: 30 Cdo 710/2015 tak, že kúpna zmluva spôsobuje nemorálny dôsledok, ak obsahuje hrubý nepomer vzájomného plnenia, ktorý vznikol len tým, že zvýhodnená zmluvná strana zneužila obavy druhej zmluvnej strany z jej možnej majetkovej či inej straty a vymienila si v rámci kúpnej ceny za svoje určité právne správanie či budúcu pasivitu vyplatenie vysokého "poplatku".

Popri synalagme založenej na vzájomnosti plnenia (hodnotové), býva synalagma ponímaná i v smere vzájomnej podmienenosti plnenia zmluvných strán. Z uvedeného pohľadu sa v teórii rozlišuje tzv. genetická a funkcionálna synalagma⁸. Genetická synalagma znamená vzájomnú prepojenosť a podmienenosť plnenia pri vzniku záväzku (jedna strana je zaviazaná k plneniu len keď i druhá strana sa stane zaviazanou k protiplneniu, napr. § 457 Občianskeho zákonníka). Funkcionálna synalagma znamená vzájomnú podmienenosť plnenia za trvania a záväzkového vzťahu tak, že jedna strana nemôže požadovať plnenie bez súčasného poskytnutia protiplnenia. Vyjadrenie genetickej synalagmi pritom vychádza z jednotlivých ustanovení upravujúcich daný záväzkový vzťah napr. § 457 Občianskeho zákonníka. V prípade funkcionálnej synalagmy je matéria prezentovaná v ustanovení § 560 Občianskeho zákonníka resp. § 325 Obchodného zákonníka. V zmysle uvedených ustanovení ak strany majú vzájomné záväzky, môže sa splnenia záväzku druhou stranou domáhať len tá strana, ktorá svoj záväzok už splnila alebo je pripravená a schopná ho splniť súčasne s druhou stranou, ibaže zo zmluvy, zo zákona alebo z povahy niektorého záväzku vyplýva niečo iné. Zmyslom uvedeného ustanovenia je poskytnúť ochranu dlžníkovi zo synalagmatického záväzku v tom,

⁸ Fiala J. a kol.: Občianské právo hmotné, 3 vydanie, Brno 2002, str. 211.

že má právo odoprieť plnenie, na ktoré je povinný, bez toho aby sa dostával do omeškania. Uvedené právo predstavuje tzv. námietku nesplnenej zmluvy (*exceptio non impleti contractus*)⁹.

Pre aplikáciu námietky nesplnenej zmluvy je potrebné rozlišovať, či k plneniu má dôjsť súčasne alebo postupne, nakoľko podmienky pre jej uplatnenie sú rozdielne v zmysle prvej a druhej vety daného ustanovenia a jednotlivé vety nie je možné medzi sebou kombinovať. Uvedené právo na odopretie plnenia má i svoje procesnoprávne dôsledky a najvyšší súd zastáva názor, že žalobe nie je možné vyhovieť, ak je podaná žaloba o plnenie jedným zo strán synalagmatického vzťahu, pokiaľ žalobný návrh sám alebo v spojení so vzájomným návrhom neumožňuje, aby vzájomnú viazanosť nárokov mohol súd vyjadriť vo výroku rozhodnutia¹⁰. Z uvedeného vyplýva teda, že žalobca musí buď v návrhu vyjadriť vzájomnú podmienenosť plnenia alebo, že nie sú splnené podmienky pre uplatnenie § 560 Občianskeho zákonníka.

Zhrnutie

Článok sa zaoberá problematikou synalagmatických právnych úkonov. V prvom rade sa zaoberá otázkou synalagmy ako rozlišovacieho prvku právnych úkonov a následne podáva charakteristiku jednotlivých triedení uvedených vzťahov z pohľadu súkromného práva.

Summary

The paper sets its goal to assess the legislative concept of the synallagmatic contract. After a partial analysis of the legislation of the synallagmatic contract in the new Civil Code and its placing in the context of the process-genetic method the paper draws conclusions on significantly greater relation between synallagmatic and asynallagmatic contracts.

Zoznam použitej literatúry:

1. JUDr. Oldřich Jehlička, CSc. A kol.: Občianský zákonník, C.H. Beck, Praha 2004.
2. Prof. JUDr. Prusák J, CsC: Teória práva, Vydavateľské oddelenie právnickej fakulty univerzity Komenského, Bratislava 1997.
3. prof. JUDr. Lazar J, DrSc a kol.: Základy Občianskeho hmotného práva, IURA Edition, Bratislava, 2004.
4. prof. JUDr. Peter Vojčík, CsC.: Občianske právo hmotné, UPJŠ v Košiciach, Košice, 2006.
5. prof. JUDr. Peter Vojčík, CsC.: Občianske právo hmotné, UPJŠ v Košiciach, Košice, 2002.
6. KNAPP V. a kol.: Učebnica občianskeho a rodinného práva, 2. vyd., 2. zv., Bratislava, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry 1956.
7. Švestka J, Spáčil J., Škárová M., Hulmák M. a kol: Občianský zákonník II, § 460-880, Komentár, 1 vydání, Praha, C.H.Beck, 2008.
8. Carbonnier J., Flexible droit. 8e édition. LGDJ: Paris, 1995.
9. Hurdík J. <http://casopis.vsehrd.cz/2014/03/asynallagma-a-novy-obcansky-zakonik>.
10. Stöckli H., Das Synallagma im Vertragsrecht. Schulthess Juristische Medien AG: Zürich-Basel-Genf, 2008.
11. Kincl J., Urfus V., Římské právo, nakladatelství Panorama Praha, 1990, str. 313-314.
12. Fiala J. a kol.: Občianské právo hmotné, 3 vydanie, Brno 2002, str. 211.

⁹ Ustanovenie § 560 Občianskeho zákonníka zakotvuje, že ak si zo zmluvy majú účastníci plniť navzájom, môže sa domáhať splnenia záväzku len ten, kto sám splnil svoj záväzok skôr alebo je pripravený ho splniť. I ten, kto je povinný plniť vopred, môže svoje plnenie odoprieť až do tej doby, keď bude poskytnuté alebo zabezpečené vzájomné plnenie, ak je plnenie druhého účastníka ohrozené skutočnosťami, ktoré nastali u druhého účastníka a ktoré mu neboli známe, keď zmluvu uzavrel.

¹⁰ Pozri napr. NS ČR sp. zn. 20 Cdo 1270/99, resp. NS SR sp. zn. 3 Cdo 113/2007.